

Szabó Csaba

Mindennapi Shakespeare

Shakespeare-t első művei megjelenése, színpadra kerülése után szinte azonnal “szájára vette” a közönség: idézték okos, szellemes, találó sorait, melyek valójában mindenki által ismert evidenciák voltak, újszerű, költői megfogalmazásban. “Aranyköpés” - mondjuk manapság, míg az angol Shakespeare-hívők “arany sorok”-nak (golden lines) - hívják a kedvencük által megfogalmazott alapigazságokat, immár három évszázada.

Szinte egy időben az első színpadi sikerekkel, 1752-ben, egy élelmes szerző (William Dodd) és kiadója meg is jelentette a “The Beauties of Shakespeare” (Shakespeare szépségei) címmel az “arany sorok” első válogatását. A mű aztán, századokat átívelve, számtalan kiadást ért meg, s végül a 20. század első felében adta át végleg a stafétabotot, ekkor már számos követőjének, vagy ha úgy tetszik: riválisának. Hazájában az “An Oxford Anthology of Shakespeare” zárta a sort 1988-ban, tizenötödikként az elmúlt negyed-évezred során.

Magyarországon értelemszerűen kétnyelvű idézet-gyűjtemények gazdagi-

tották a sort az elmúlt száz év alatt; igaz, az első is jó évszázaddal követte Kazinczy Hamlet-fordítását (1790). A Világirodalmi Kiadó 1924-es Shakespeare Breviáriuma (breviáriumnak nevezzük a kiemelkedő szerzők írásaiból válogatott jellemző szemelvényeket és idézeteket tartalmazó, többnyire kisformátumú könyvben megjelentetett gyűjteményt) Maller Sándor munkája közvetlen elődjének tekinthető, bár sem terjedelmében, sem koncepcióban nem éri el annak rangját. Az ötletszerű válogatások többsége elsősorban a műveket, azok sorba állítását tekintette rendező elvnek, s ezzel a gondolatiság, a shakespeare-i esszencia szenvedett csorbát.

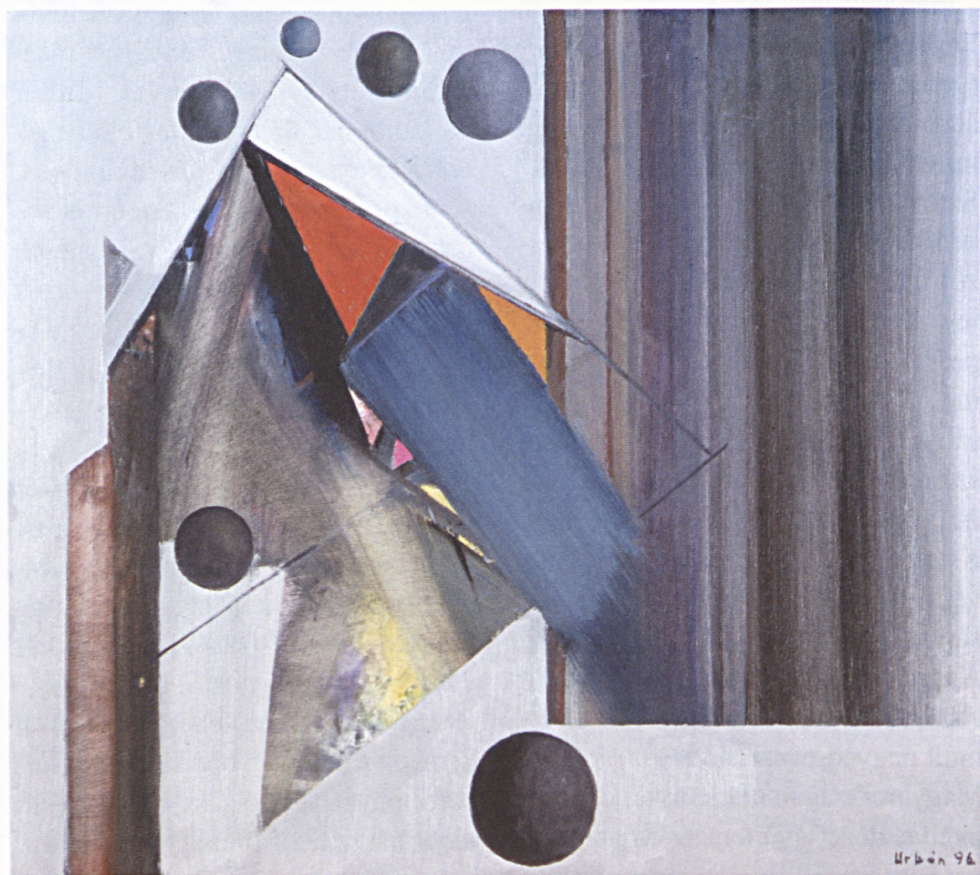
1982-ben Kristó Nagy István világ-és magyar irodalmi idézettárának Shakespeare-sorai csupán egy nagyobb mű részeként szerepeltek, így az nem tekinthető önálló Shakespeare-idézetgyűjteménynek.

Rangsort nemigen lehetne állítani a kétnyelvű magyar breviáriumok között, mint ahogy Shakespeare-t sem lehet összevetni önmagával. De az,

ahogyan mi látjuk Shakespeare-t, ahogyan mi értelmezzük bölcsességeit, s amit mi tartunk fontosnak életműve hatalmas tárházából - ez már igenis rendszerezhető, s ez már szinte önmagá adja a sorba állítást. S ebben a sorban a legújabb magyarországi Shakespeare-idézetgyűjtemény - Maller Sándor munkája - listavezetővé lépett elő. Maller Sándor 1981-ben már szólt a Shakespeare-t szerető és értő közönséghez: a "Magyar Shakespeare - Tü-

kör" társszerkesztőjeként Ruttkay Kálmánnal közösen kitűnő munkát adott az olvasó kezébe: 150 esszét, tanulmányt és kritikát válogattak egybe - a szerzők Bessenyei Györgytől Géher Istvánig ívelnek.

Maller minden írása élményt jelentett, legyen a témája Bölöni Farkas Sándor, Klebelsberg Kunó, az UNESCO, az imádott Sárospataki Református Kollégium, vagy Shakespeare. Az 1999. évi decemberi könyvhéten is-

mét hiánypótló kötettel jelentkezett: a negyven éve dédelgetett Shakespeare-idézet-antológia gondolata öltött testet, s keltett nem kis feltűnést irodalmi ingyenc-körökben.

A kétnyelvű Shakespeare-breviárium 275 oldalon, 19 témakörbe rendezve, 357 "arany sort" nyújt át az olvasónak – csaknem minden napra egyet, ha egy teljes évig takarékosan bánunk velük. A kötet remek válogatását adja a Shakespeare-művekből vett örök érvényű igazság-idézeteknek a lét értelméről, az emberről, a férfiról, a nőről, ifjúságról, öregségről, gyászról, vigasztalásról, szerelemről, féltékenységről, zenéről, színházról, költészetről, bűnről, erényről, becsületről, pénzről, hatalomról, a haza szeretetéről, a természetről, az álmok és a valóság összefonódásáról, győzelemről, elbukásról - azaz mindenről, hiszen a shakespeare-i oeuvre olyan nagy, hogy már határtalan... Illyés Gyula "mindenre tud kádenciát" megfogalmazása egybecseng itt Keats "Shakespeare mindenről mindent elmondott már..." tiszteletadásával.

Maller Sándor a shakespeare-i aranymondások óriási tárházából tudós rálátással és a filológus kifinomult érzékével, biztos ízléssel szelektált. Az angol költő-drámaíró óriás egyik leg-hivatottabb honi kutatója és ismerője kitapintható élvezettel válogatott egy-

részt a már szállóigévé vált, de a még kevésbé ismert "bölc sorok" közül is. A kötetet az Írók Boltjában 2000. január 10-én mutatta be Osztovits Lvente, az Európa Könyvkiadó igazgatója, a szerző és egyik kedvenc fordítója, Mészöly Dezső társaságában. A bemutató során Maller Sándor azt tanácsolta, hogy csak időnként lapozgassunk a könyvben; az nem folyamatos olvasásra készült, bármikor abba hagyható, újrakezdhető, az egyes részek átugorhatók, visszakereseshetők. Nos, valószínűleg az alkotói szerénység szólalt meg ekkor, s nem a kötet egyik nagy erényét-értékét létrehozó tudatos szerzői büszkeség. A munka ugyanis eltér a fent említett elődök felépítés nélkül, vagy erőszakolt szerkezettel készült munkáitól.

Maller Sándor gyökeresen újat hozott ezen a téren, s a kétezredik évet indító breviárium legfőbb értéke, hogy van szerkezete, felépítése, gondolati összetartása, egymásból következése. A biztos érzékkel végzett remek válogatás és csoportosítás egyben a szerző szemléletét, véleményét is híven tükrözi. Ezért aztán olyan, mint egy összefüggő munka, folyamatos, egymásból következő, egymásra épülő témák sorozata, az élet regénye. A főhős az Ember, születésétől ("születésünkkel már siratjuk azt, hogy a bolondok színpadára léptünk" - Lear

király, Mészöly Dezső ford.) haláláig (“És aztán - vége: pálcám eltöröm” - A vihar, Mészöly Dezső ford.). S a két végpont között ott van az egész élet, ahol “mindenkit sok szerep vár, ...melynek hét felvonása / A hét kor” (Ahogy tetszik, Szabó Lőrinc ford.), s benne a főhős. Lelkesedve: “S mily remekmű az ember! Mily nemes az értelme! / ...A világ ékessége!” (Hamlet, Arany János ford.), majd gúnyosan: “Mondhatom, csinos figura az ember, mikor zekéjét, / nadrágját magára veszi, de az eszét otthon hagyja!” (Sok hüho semmiért, Mészöly Dezső ford.), s ismét csodálva: “Nagy Isten! Mennyi gyönyörű teremtés! / De szép az ember!” (A vihar, Mészöly Dezső ford.).

De a világ, a közeg, amelyben az ember él, alapjában véve rossz: “Finom világ! Ki olyan ostoba, / Hogy ezt a durva csalást meg ne lássa? / ... Ocsmány világ ez! Azért pusztul el / Mert ilyen bűnről hallgatni kell. (III. Richárd, Vas István ford.). S még tovább: “Óh, de tele van tövissel ez a vacak világ!” (Ahogy tetszik, Szabó Lőrinc ford.), vagy: “Betege vagyok e hazug világnak” (Athéni Timon, Szabó Lőrinc ford.) és “Nem tetszik a világ, mióta hízelgéssé lett a bók” (Vízkereszt, Mészöly Dezső ford.).

A fejezet idézeteiből kicsendülő pesszimizmus - érdekes módon - nem

sajátja sem Shakespeare-nek, sem Maller Sándornak. Hogy utóbbi mégis így válogatott, azt csak az indokolhatja, hogy a további témakörökből egyértelműen az egyensúly-teremtés olvasható-hallható ki: “Mert nincs a világon se jó, se rossz; gondolkozás / teszi azzá.” (Hamlet, Arany János ford.). Előbb megenyhülve feloldja egy idézettel az egyoldalúságot: “Életünk szövete vegyes fonálból áll össze, jóból és / rosszból: erényeink elbiznának magukat, ha hibáink / nem ostoroznák őket; és bűneink kétségbeesnének, ha erényeink nem becéznék őket” (Minden jó, ha vége jó, Vas István ford.), majd példákat hoz sorsunk nemes és értékes, valamint komor és lehangoló összetevőire, egyensúlyt teremt az emberi tartás és annak gyarló ellenpólusa között.

Férfi (“Ez volt a legnemesbik római / ...Ez férfi volt.” - Julius Caesar, Vörösmarty Mihály ford.) és Nő (“Olyan nő az, hogy nem fogják az évek. / És mindig más: őt meg nem unhatod” - Antonius és Cleopátra, Mészöly Dezső ford.), szerelem itt (“Éld hát világod, szerelem!” - Ahogy tetszik, Szabó Lőrinc ford.), s féltékenység amott (“Vesztett kutya fogánál gyilkosabb / Méreg a féltékeny nő zsémbelése” - Tévedések vígjátéka, Szász Imre ford.).

Bűn az egyik oldalon (“ De oly mé-

lyen vagyok / A vérben, hogy bűn bünt
vonszol magával...” III. Richárd, Vas
István ford.), becsület a másikon
("Élet és becsület egy tőn fakad" - II.
Richárd, Somlyó György ford.). Az
ifjúságot ("Ifjú, s oly őszinte..." - Lear
király, Vörösmarty Mihály ford.)
szembeállítja az öregséggel ("Úristen,
Úristen, mennyire eluralkodik rajtunk,
/ öregeken, a hazugság bűne." - IV.
Henrik, Vas István ford.).

Az ellentétes témakörök-fejezetek
csupán látszólagosan keverednek egy-
mással, valójában egymásnak felelget-
nek, míg a válogató-szerző rendező
elvé könnyedén úrrá tud lenni az el-
lentmondásokon, s a 19. fejezet végé-
re megszületik a shakespeare-i pari-
tás végkicsengése: "Mindenek fölött
/ Légy hű önmagadhoz" - (Hamlet,
Arany János ford.).

Szembetűnő, hogy az egy- és kétnyel-
vű antológiák Hamlet-központúak. Ez
is az. Az idézett oxfordi gyűjtemény
316 idézetet hoz a hatalmas
shakespeare-i Műből, de a 20. század
középső évtizedeinek nagy angol-
amerikai filológusa, Országh László
is erre a tragédiára súlyoz a New
Hungarian Quarterly-ben, a Magyar
Nemzetben és kéziratos egyetemi
jegyzeteiben, melyekben, a tőle meg-
szokott módon, még ezekhez a kira-
gadott idézetekhez is nyújt elemzést.
Országh aprólékos és csodálatra mël-

tó asszociatív Shakespeare-elemzése-
inek jellemző példája az az 1963-ban,
egy teljes szemeszteren át tartott Ham-
let-szeminárium, melynek során hall-
gatóival közösen négy (!) teljes sort
"sikerült" a híres monológból elemez-
nie.

Maller Sándor nem elemez. Ő meg-
jegyzések nélkül bemutat. De vajon
nem a legtökéletesebb elemzés-e ez a
módszer? Kiválogatja az általa bemu-
tatásra, meggondolásra, elemzésre
legalkalmasabbnak tartott "kádenciá-
kat", s átnyújtja az olvasónak: íme,
ezeket tartom "szétszedésre" alkal-
masnak.

A nyelvészek és fordítók készen kap-
ják a Maller Sándor által választott
etalonokat. A legújabb Shakespeare-
fordítások (Spiró György, vagy Eörsi
István "farmerben eljátszható Hamlet-
je", melyeket a 80-as és 90-es évek-
ben konkrét színházak megrendelésé-
re fordítottak) nem nyerték el a válo-
gató tetszését. Valószínűleg
elsősorban önmaga számára kellett
meghúznia a határt ott, ahol a határon
innen még ismertek voltak az ő gene-
rációjához tartozó fordítóktól vett idé-
zetek. Hagyott még időt ez újabb for-
dítások számára, hogy "arany sorok-
ká" válhassanak. A mű ebből a
szempontból is válogatás, s ilyenfor-
mán nem törekedhetett teljességre, de
ez nem is volt szándéka a szerzőnek.

A kötet könyvészetileg rendkívül tettesztős, színvonalas kiállítás (Sz. Bodnár Éva ízléses tervezése) az Európa Könyvkiadótól sok évtizede megszokott igényesség egyik kiemelkedő példája. Forma, papír, borító - méltán illeszkednek a szerző szándékához és a téma karakteréhez. Shakespeare-t nem idézve, de reá mutatva, a kötet summaró minősítéseként mondhatjuk: "What a piece of work is this book! - Mily remekmű ez a könyv!"

A némiképp késői méltatásnak, elsősorban az ad most időszerűséget, hogy a szerző a közelmúltban, 2001. február 7-én, 84 éves korában elhunyt, "A játék véget ért" ... (A vihar, Mészöly Dezső ford.)

Zemplén szülötte volt. Szülővárosa, Sárospatak, egész életére meghatározó élményt jelentett számára. Sárospataki érettségi, Eötvös kollégiumi évek után, már bölcsészdoktorként került vissza Patakra magyar-angol szakos tanárnak. Egy éves skóciai egyetemi lektorságot követően a sárospataki Református Kollégium Angol Internátusának igazgatói székéből az államosítás Debrecenbe sodorta, ahol egyetemi lektor és az egyetemi könyvtár osztályvezetője. 1955-től az Országos Széchenyi Könyvtár tudományos fősztályvezetője. Két év múlva már Párizsban találjuk, az UNESCO titkárságán, ahonnan hét év után hazakerült, s 1963-tól a Magyar UNESCO Bizott-

ság főtítkáráként öregbítette hazánk nemzetközi kulturális kapcsolatait. Külföldi tartózkodása során Európa csaknem minden országában, Afrikában, s az amerikai kontinensen is járt. Angol-magyar kulturális és történelmi kapcsolatokkal, magyar irodalomtörténettel, neveléstörténettel, könyvtárügyi kérdésekkel, a nemzetközi kapcsolatok történetével, az európai gondolattal (posztumusz kötete: "Az Európa-eszme", Bp., 2001) foglalkozott. Shakespeare iránti érdeklődését a 40-es évek sárospataki, angol nyelvű diákelőadások hallatlan országos sikerétől számította. Munkásságában központi helyet foglalt el a Sárospataki Református Kollégium története, a pataki alumnus mozgalom patronálása. A Pataki Diákok Szövetségének haláláig tiszteletbeli elnöke. Többek között a "Pataki századok" (Sárospatak, 1996) és a "Gróf Klebelsberg Kuno és a Sárospataki Református Főiskola" (Sárospatak, 1998) című jelentős munkák szerzője. A "genius loci" hivatott és elkötelezett apostola volt. Ha erre módja lett volna, bizonyára ezzel a shakespeare-i "arany sorral" mond istenhez: "Csak arra kérlek, emlékezzetek rám: Éljetek boldogul, én búcsúzom". (A velenői kalmár, Vas István ford.)

(Maller Sándor: *Kétnyelvű Shakespeare-breviárium, Európa Könyvkiadó, Budapest, 2000*)